

.....

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА; ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНИХ І ПРАВОВИХ УЧЕНЬ

.....

УДК 340.12

DOI <https://doi.org/10.32840/pdu.2022.1.1>

I. В. Бесага

аспірантка кафедри загальноправових дисциплін Інституту права
Львівського державного університету внутрішніх справ

ПОНЯТТЯ ПРИРОДИ РЕЧЕЙ В. МАЙХОФЕРА: ЕКЗИСТЕНЦІАЛІСТСЬКІ Й СОЦІОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ

У західноєвропейській екзистенціалістичній філософії права звернення до ідеї нормативності «природи» (як «природи речей», так і «природи людини») зазвичай відбувається через обґрунтування соціальної природи людини. Останнє призводить до постановки питання про поєднання у таких концепціях юснатуралізму з соціологічним підходом до розуміння права. Одним з найбільш відомих прихильників такого підходу є видатний німецький філософ права Вернер Майхофер. Правознавець здійснює намагання надати таке пояснення людського існування, яке б дозволило зберегти як вихідну ідею екзистенціалізму – розуміння людського існування як одиничного, неповторного та своєрідного, так і показати «право як воно є», з усіма його атрибутами (передусім, нормативністю та «цінністю»). Наслідком подібного підходу є те онтологічне природно-правове вчення, яке Вернер Майхофер розуміє як «екзистенційне право». Поєднання вимог з автономного і гетерономного, з буття Самістю і Буття-як здійснюється через категорію «природи речей» – природу тих соціальних ролей і відносин, де реалізується індивідуальне людське існування у соціальному співсвіті. Компоненти екзистенціалістичної філософсько-правової концепції німецького дослідника – життєве становище справ, життєві образи, інтереси та очікування як типові форми виявлення правового – прояснюються з їх соціологічної сторони. Мета пропонованого дослідження полягає у висвітленні праворозуміння видатного німецького філософа права Вернера Майхофера через прояснення ідеї «природи речей», а також взаємозв'язків екзистенційного і соціального. У статті аналізуються три основні блоки питань: 1) майхоферівське розуміння ідеї «природи» як масштабу фактичної правильності і людської справедливості; 2) запозичення та переосмислення Вернером Майхофером радбрухівського підходу до «природи речей» як «смислу життєвого відношення» та 3) розуміння «природи речей» як «природи життєвого становища справ Вернером Майхофером.

Ключові слова: екзистенціалістична філософія права, природно-правовий підхід у правознавстві, соціологічний підхід у правознавстві, «природа речей», Вернер Майхофер.

Постановка проблеми. На сучасному, пострадянському етапі розвитку української філософії права здійснюється переоцінка правових концепцій західноєвропейських мислителів. Сьогодні відбувається переосмислення ідей та концепцій, які тепер уже на основі плюралізації методологічно-пізнавальних засад, отримують нове значення і обґрунтування.

Особливу зацікавленість науковців викликають пошуки шляхів розробки нових

підходів до розкриття антропологічних і соціальних основ права, до розгляду проблеми відношення індивідуального і соціального у сфері права. Згадані питання розглядаються переважно у рамках дослідження феноменів правової ситуації та правової реальності, у т.ч. на базі екзистенціально-антропологічного підходу та комунікативної філософії (С.І. Максимов, А.В. Поляков, І.Л. Честнов, О.В. Стовба), а також через з'ясування

співвідношення юснатуралізму з соціологічним підходом до розуміння права (Г.В. Мальцев, С.П. Рабінович).

Особливий науковий інтерес у зв'язку з цим викликає концепція «природи речей», оскільки вона «здатна послабити жорсткий дуалізм буття та належного (das Sollen або Sollensgesetz), дійсності та цінності» (Радбрух). Наявні публікації з названої тематики, передусім розвідки Г.В. Мальцева, О.В. Стівби, С.П. Рабіновича та деяких інших, свідчать про актуальність розроблення відповідної тематики, багатозначність та широку функціональність «природи речей» та окреслюють її методологічні перспективи як основи для сучасного соціологічного розуміння природного права. У цьому контексті метою пропонованої розвідки є висвітлення праворозуміння видатного німецького філософа права Вернера Майхофера через осмислення ідеї «природи речей», прояснення наявних у його концепції взаємозв'язків екзистенційного і соціального.

Виклад основного матеріалу. Феномен «природи речей» у німецького правознавця розкривається через низку ідей і уявлень.

1. «Природа» як масштаб фактичної правильності і людської справедливості. «Природа» у її інтерпретації В. Майхофером існує у діалектичних зв'язках інтелектуалізму і волюнтаризму, «природи речей» і «природи людини». Філософ права на основі екзистенціалістського поєднання суб'єкта (людини) і об'єкта (світу) вбачає за можливе відобразити в єдності названі, у певному сенсі антонімічні явища у власній концепції «конкретного природного права».

У неодноразово повторюваних спробах вивести право з конкретних життєвих ситуацій, В. Майхофер звертається до ідеї природи речей^{1, 2}.

¹ Майхоферське розуміння категорії «природи речей» викладено у доповіді, прочитаній під час Конгресу IVR у Саарбрюккені (2–4 жовтня 1957 року), а також у розширеному варіанті цієї доповіді у Maihofer W. Die Natur der Sache. Die Ontologische Begründung des Rechts. Darmstadt : Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1965. S.52–86.

² В. Майхофер тут і надалі веде мову про мислення «природи речей»: «основоположний для конкретного природного права правового становища справ природно-правовий метод дедукції та аргументації з «природи» або «розумного становища справ»: *rerum natura* (з лат. природа речей) або *naturalis ratio* (з лат. природний розум)».

Остання вміщує в собі «всьяке конкретне природне право окремо взятого правового становища справ: інститутів, та, водночас, абстрактне природне право загальних правових засад – принципів, які виводяться з тваринних чи моральних сутнісних визначень «природи людини» (чи її розуму)» [1, с. 53]. Надаючи власної інтерпретації поглядам С. фон Пуфендорфа і Ф. К. фон Савінї, філософ права доводить до кінця думку про те, що «абстрактні природно-правові визначення з природи людей співпадають з конкретними природно-правовими висновками з природи речей» [1, с. 54]. Природа речей у В. Майхофера постає як «інституційний наслідок з природи людини» [1, с. 54]. Виходячи з екзистенціалістського визначення «природи» людини як вільного створіння, філософ права позначає окремі правові інститути³ як результат вираження/здійснення цієї свободи. Таке «облаштування свободи через правові інститути» В. Майхофер іменує Буттям-як (нім. *Alsein*) [1, с. 54; 2, с. 177].

У розвідці «Природне право як право екзистенції» (1963) філософ права дещо виходить за рамки попередньо сформульованого визначення «природи людини», частково відокремлює висновки з «природи людини» від наслідків з «природи речей».

Дедукцію закону поведінки з структури належного життєвих ситуацій через золоте правило і категоричний імператив В. Майхофер називає методом наукового пізнання (с.53–54,57, 61, 76–83 «*Natur der Sache*»).

Категорія мислення у В. Майхофера відіграє суттєву роль. Виходячи з традиційного для неklasичного праворозуміння нероздільного сприйняття суб'єкта і об'єкта, філософ права вбачає саме у мисленні знаряддя, що може слугувати з'єднувальною ланкою, «мостом між буттям і свідомістю, а також між буттям і належним: належним, якого вимагає буття і належним, якого вимагає свідомість» (с. 61 «*Natur der Sache*»).

«Природний» і «розумний» використовуються як синоніми у тих випадках, де мова ведеться про природні, а тому правомірні очікування та інтереси, «розумне становище справ». Там, де мова ведеться про «розумного» індивіда, а також у тих місцях, де філософ права веде мову про «виведені» через «золоте правило», «перевірені» через категоричний імператив та, як результат, «розумні» вимоги і обов'язки, – поняття «розумності» береться у неокантіанському розумінні (с.53, 75–83 «*Natur der Sache*»). Більш видимим розрізнення «природності» і «розумності» є у розвідці «Природне право як право екзистенції» (особливо, с. 13). Тут поняття «розумності» виступає атрибутом «природи людини».

³ Звідси й «інституційне природне право» В. Майхофера (с. 117–122 «*Recht und Sein*»). Щодо поняття «інституційності» у В. Майхофера див. «*Recht und Sein*», 1954. S. 120.

«Природа людини» розглядається дwoяко: а) як та «природа», яка історично породжується у тих відносинах, де людина вступає у попередньо задані та повторювані соціально-рольові відносини для здійснення свого буття у світі (тотожно «природі речей»)⁴ [3, с. 22–23]. та б) як екзистенціально трактоване «призначення» людини змінювати усталений порядок, перетворювати світ у «співмірний людині» [3, с. 26–27].

Таким чином, попри заявлений нерозривний зв'язок та взаємообумовленість «природи речей» і «природи людини», кожна з названих категорій отримує і самостійне значення. Зв'язки 1) «природи речей» і «природи людини»; 2) «природи речей» і фактичної правильності / людської справедливості; 3) фактичної правильності і людської справедливості [1, с. 61, 84] для В. Майхофера стають наріжним каменем подальших досліджень [1; 3, с. 27].

Основний зміст філософсько-правової концепції В. Майхофера зводиться до наступних тез: 1) право не наділене власним буттям, його існування більшою мірою складає життя самих людей, розглянуте з певного ракурсу (тут В. Майхофер посилається на Ф.-К. фон Савінї) [1, с. 55; 4, с. 18]; 2) згаданий ракурс – звернена до Інших зовнішня сторона «інституційної конкретизації індивіда» – це пов'язане із соціально-рольовими відносинами Буття-як⁵ [1, с. 55]; 3) з окремо взятих соціальних життєвих ролей і становищ⁶ не слі-

⁴ У цьому аспекті цікавими є висновки О. В. Ствоби. Філософ права, посилаючись на багатозначність німецького слова «die Sache», при перекладі названої публікації В. Майхофера використовує замість «природи речей» конструкцію «природи справи/діла». Див.: Ствоба А. Природа вещей или естество дела? Бытие-как Вернера Майхофера. *Філософія права і загальна теорія права*. 2019. № 1. С. 163–197; Майхофер В. Естество дела / пер. А. В. Ствобы. *Філософія права і загальна теорія права*. 2019. № 2. С. 215–242 [11; 12].

Віддаючи належне змістовній складовій такого варіанту перекладу, у рамках даної розвідки буде використано традиційне позначення «природи речей».

⁵ За В. Майхофером справжнє «людське буття у світі не є лише буттям суб'єктивної унікальної Самості, але також Буттям-як – буттям у накреслених зі світу відносин співмірного і однорідного з Іншими буття; воно також є буттям-як: як чоловіка і жінки, батьків і дітей, як власника і володільця, як покупця і орендаря, як громадянина і сусіда, як «приналежного» до певної професії, національності, конфесії, порівняним з Іншими і відмінним від них буттям» (с. 114 «Recht und Sein»).

⁶ Філософ права у своїх напрацюваннях використовує конструкцію «соціальні життєві ролі і становища». При цьому, правознавцем не проводиться

дує жодного порядку, такий стає видимим при аналізі соціальної (правової) ситуації, у якій ці ролі зустрічаються; 4) соціальні ситуації (або ж життєві становища справ) як типові способи людської поведінки у відношенні до світу несуть у собі свою міру і порядок (поділюваний підхід Г. Дернбурга) [1, с. 55; 5, с. 87]. Цей закладений у речі порядок В. Майхофер, вслід за Дернбургом, називає «природою речей»; 5) «природа речей» вміщує у собі буття, смисл та цінність соціальних ролей; 6) ціннісна структура соціальних ролей охоплює природні, а тому «розумні» і «правомірні», очікування та інтереси; 7) з правомірних очікувань та інтересів існує міст (яким В. Майхофер називає мислення), який веде до належного – «виправданих» вимог і обов'язків соціальних ролей [1, с. 71–72]; 8) Пізнання належного здійснюється як «донауковим», феноменологічним способом, так і «науковим»⁷, «природно-правовим методом дедукції і аргументації з природи речей»; 9) останній розділений на два кроки мисленнєвої операції: а) пошук через «золоте правило» відповідних правомірним очікуванням та інтересам виправданих вимог і обов'язків (належного) та б) перевірка (шляхом застосування категоричного імперативу) виведеного з природи речей належного на його здатність слугувати «загальним законом поведінки» [1, с. 79].

Таким чином «природа» як «природа речей» і «природа людини» у В. Майхофера є рівно як основою порядку, так і мірою індивідуального рішення. Однак правом філософ права іменує лише резуль-

детальне розмежування між поняттями «ролі» і «становища». Так, у «Праві і бутті» «входить у становище» виступає синонімом «займати певну соціальну роль» (с. 47, 86, 93, 101), у «Природі речей» В. Майхофер ставить знак рівності між «життєвими становищами» і «соціальними ситуаціями» (с. 71); у розвідці «Природне право як право екзистенції» правознавцем допускається певне розмежування через наведення прикладів: покупець і продавець як соціальні ролі і самооборона як приклад становища. Однак додаткові пояснення змісту цих понять відсутні (с. 23).

З огляду на те, що у текстах розвідок німецького правознавця поняття «становища» використовується і у інших стійких словосполученнях, таких як «екзистенціальне» / «життєве» / «культурне становище справ», а також те, що поняття «становища» у словосполученні «соціальні життєві ролі і становища» не несе додаткового смислового навантаження, у даній розвідці подекуди буде використано конструкцію «соціальні життєві ролі» для спрощення сприйняття пропонованого матеріалу.

⁷ Поняття «науково» та «донаукового» виділено курсивом у тексті розвідки В. Майхофера.

тат узагальнення⁸ тієї належної поведінки, яка дана з природи життєвого становища справ (повторюваних ситуацій). Вимога у конкретній (одиничній) ситуації у такій інтерпретації правом не є⁹.

Як стверджує В. Майхофер, право при цьому не стає статичним матеріалом, який можна лише знайти, але не змінити. У такій природно-правовій інтерпретації, право існує і розвивається у діалектній напрузі «природи речей» і «природи людини», воно є «здійснюваним начерком історичного (само)визначення людини у її відношенні до інших людей» [3, с. 38]. При цьому, що мається на увазі: на людину покладається завдання не лише відповідати своїй суті як когось у певній ролі («дійсно», «по-справжньому» існувати; слідувати «природі» тих відносин, у яких вона бере участь), але і втручатися в установлений порядок, змінюючи його на «гідний людини порядок» (бути людиною взагалі, а не кимось іншим) [3, с. 26–27].

2. *Запозичення та переосмислення радбрухівського розуміння «природи речей» як «смыслу життєвого відношення».* Для прояснення власного розуміння «природи речей» німецький правознавець надає розвитку ідеям Г. Радбруха у частині його інтерпретації «схваленості» (нім. *die Billigkeit*)^{10, 11}

⁸ При цьому, В. Майхофер не зазначає, на кого покладається завдання з такого узагальнення.

⁹ Такий підхід пояснюється тим, що у концепції В. Майхофера екзистенційне право винятків (право з буття Самістю) можливе лише у поєднанні з інституційним правом (правом з Буття-як). Останнє є правом з людського буття, яке здійснюється за встановленою розміткою і цим самим забезпечує та утверджує існуючий порядок («*Recht und Sein*». С. 120–122. «*Natur der Sache*». С. 53–55, 66).

¹⁰ У О. В. Стовби використовується термін «правильність»; з грец. *Epikeie*, нім. «*das Billigen*», «*gebilligt werden*» – бути схваленим, затвердженим. Дане поняття використовується у німецькому законодавстві для позначення справедливого або співмірного (відповідного) застосування загальних правових положень в окремих випадках. До цього: Майхофер В. *Естество дела*. Переклад на рос. Олексія Стовби. *Філософія права і загальна теорія права*. 2019. Вип. 2. С. 215–242 [11]. Як видається, переклад даного поняття як «відповідного» у даному випадку є більш адекватним, оскільки дозволяє побачити відмінність між використаними В. Майхофером у тому ж реченні поняттями «*richtiges Recht*» (досл. «правильне право») і «*Billigkeit*» як способу пошуку першого.

¹¹ Тут мається на увазі радбрухівське розрізнення *справедливості* (нім. *Gerechtigkeit*) як дедуктивного розвитку правильного права (нім. *richtiges Recht*) з загальних положень («Належне може бути дедуктивно виведено лише з інших установлень належного») та уже названої нами *схваленості* (нім. *Billigkeit*) як «інтуїтивного пізнання правильного права з «природи речей»» (на початку його дослідження), а згодом – «раціональної дедукції – розкладу життє-

як пошуку справедливості в окремому, приватному випадку. Такий здійснюється через редукцію окремого життєвого відношення за допомогою «мислення»¹² до його (зв'язаного з ідеєю права) юридичного смислу – «інтелектуально необхідного мінімуму буттєвого визначення життєвого відношення» [1, с. 57; 6, с. 127]. Названий юридичний смисл, за Г. Радбрухом, і є «природою речей» – тією дійсністю, яка «очищена від індивідуальних випадковостей і логічно сконструйована за типом відповідних правових інститутів, тобто ідеальних схем» (не привнесених/створених, але таких, що стають видимими через мислення) [1, с. 57, 62–63]¹³. В. Майхофер вважає таке трактування природи речей у багатьох аспектах плідним для власної концепції:

– Радбрухівське неокантіанське розуміння «природи речей»¹⁴, В. Майхофер переносить в онтологічну площину. «Природа речей» у нього постає як «природа життєвого становища справ» (або, що те саме, природа соціальних ситуацій). При цьому, «природа» розуміється як задане у життєвій (правовій) ситуації поєднання буття, смислу, цінності та належного; «морального буття» (привнесеного людиною зі свого внутрішнього персонального світу у зовнішній співсвіт та вираженого у соціальному образі) і «фізичного буття» (природних фактів і закономірностей світу як такого) [1, с. 83–85].

– Запозичений у Г. Радбруха природно-правовий метод дедукції і аргументації

вого відношення на його юридично релевантні складові». Результатом такого процесу «юридичного конструювання» є ідеальні схеми – правові інститути. (*Rechtsphilosophie*, S. 127) ; Maihofer W. *Vom Sinn menschlicher Ordnung*, 1956. S. 17 і далі.

У цій частині В. Майхофер, слідуючи поставленому завданню поєднати «природу людини» і «природу речей», абстрактне і конкретне природне право, реальність та ідеальність, переносить радбрухівське деонтологічне розрізнення буття і цінності, матеріалу і форми в онтологічну площину, залишаючи при цьому за мисленням завдання з видобування «юридичного смислу кожного окремого життєвого відношення» («*Natur der Sache*». С. 57).

¹² У розумінні методологічного апарату М. Вебера та Г. Ріккерта.

¹³ Щодо поняття юридичних конструкцій див.: Радбрух Г. *Природа речі як юридична форма мислення*. *Філософія права* / пер. з нім. Київ : Тандем, 2006. С. 267 і далі.

¹⁴ Г. Радбрух вказує, що юридичним смислом є здійснене у бутті належне, цінність, яка проявляється у дійсності». Встановлення смислу емпіричного явища здійснюється «через вихід зі світу дійсності до світу цінності, щоб у ньому знайти смислову ідею цього емпіричного явища» [11, с. 268].

з природи речей як засіб пошуку юридичного смислу емпіричних явищ (пізнання людиною природи речей) у сукупності з принципом нероздільності буття і свідомості, об'єкта (світу) і суб'єкта (людини) дозволяє В. Майхоферу вести мову про поєднання як буття і належного, так і «належного, якого вимагає свідомість і належного, якого вимагає буття»¹⁵ [1, с. 60–61].

– Поняття «юридичної конструкції» Г. Радбруха як «прогресивного переоформлення життєвих відносин у правове відношення (відносин між залученими особами), а правових відносин – в інститут права (зв'язок правових відносин із законодавцем)» дозволяє В. Майхоферу вести мову, з одного боку, про формальну (загальну), а з іншого про матеріальну (конкретну) «природу речей»; про «типологізовані ролі і становища», «типові констеляції інтересів і очікувань», «типові ситуації» і т. д. [1, с. 83–84, 175; 3, с. 22–23].

– У концепції В. Майхофера знайшли своє відображення сформульовані Г. Радбрухом поняття «передформ (нім. die Vorformen) правових відносин», «природного стану» та «спільного життя людей як матеріалу права» [7, с. 251–253].

– Радбрухівська форма мислення природи речей веде не до «однакового для усіх часів і народів права, але до множинності історичних і національних правових утворень» [7, с. 249–250; 9, с. 157–176]. Саме таке історично-соціальне підґрунтя було важливим для В. Майхофера, який намагався вивести право із індивідуалізованого «способу людського співжиття у світі».

– Перейнятий у Г. Радбруха природно-правовий метод дедукції і аргументації з «природи речі» надав нового звучання

¹⁵ Вважаємо за необхідне зробити деякі застереження щодо використання В. Майхофером категорії мислення. У розвідці «Природа речей» йде мова в одному випадку про можливість «охоплення сенсу даностей із боку буття шляхом строго раціональних конструкцій», або ж про так звану «наукову достовірність» виведеного з «природи речей» належного (с. 61, 76). В іншому випадку В. Майхофер веде мову вже про «донаукову достовірність» (с. 76). Таке розділення є наслідком паралельного застосування подвійного методологічного апарату В. Майхофером: природно-правового методу дедукції і аргументації з «природи речі» (як наукового методу) та пересмисленого М. Хайдеггером феноменологічного методу Е. Гуссерля (як «донаукового» пізнання). До цього також: Демин И. В. Понятие «региональной онтологии» в контексте герменевтической феноменологии М. Хайдеггера [8].

також кантівському «категоричному імперативу». Останній у В. Майхофера перетворюється у засіб «перевірки» даного з «природи речей» належного на його спроможність слугувати «загальним законом поведінки» для всякого в подібній ролі чи становищі [1, с. 80].

3. Розуміння «природи речей» як «природи життєвого становища справ В. Майхофером. Для В. Майхофера як екзистенціалістського філософа права людське буття є завжди буттям у певній життєвій ситуації, де людина, у вираженні своєї індивідуальності через можливості соціального світу, здійснює свій проект. Саме такі ситуації, що виникають і розвиваються за вимогами світу природи та світу культури, «несуть у собі свою міру і порядок» [5, с. 87]. Цей порядок, за В. Майхофером, є «природою речей».

Ситуації тут розуміються не як ізольовані «речі», але як *життєві становища справ* (нім. *der Lebenssachverhalt*) – «комплекси подій ззовні у світі», типові, усталені «способи людської поведінки у відношенні до світу (буття-у-світі)» [1, с. 66]. Як такі, зазначає філософ права, існують «купівля-продаж і найм, крадіжка і обман, як ті образи подій, що збуваються між людиною і світом, які забезпечені позитивною або негативною розміткою, іншими словами, як початково або непочатково накреслені способи людської ко-екзистенції» [1, с. 66]. Власне навколо утвердження (через повторення), а за необхідністю, забезпечення (шляхом примусу) певного способу поведінки у конкретних ситуаціях, за В. Майхофером, «обертається всякий порядок права та моральності» [1, с. 66].

Життєві становища справ у В. Майхофера розглядаються у двоякому вимірі. Сюди належать *entia physica* (лат. фізичне начало) як природні факти та закономірності (наприклад, народження, вагітність тощо) та *entia moralia* (лат. моральне начало) як «культурні становища справ» (нім. *die Kultursachverhalte*) – комплекси подій між «суб'єктивністю (людини) і об'єктивністю (світу)» у світі культури, людському світі «морального буття» [1, с. 68–72]. Німецький філософ права робить висновок, що природа життєвого

становища справ не може бути досягнута виключно з природних фактів та закономірностей, навпроти, «уже найпростіші правові феномени, такі як володіння чи обіцянка, вказують нам зовсім інший бік їх «природи» – «моральний»¹⁶ [1, с. 68–69].

Питання про «моральну природу» культурного становища справ надалі стає наріжним. Як вказує правознавець: «Якщо ми вдивимось уважніше у таке життєве становище справ як купівля-продаж, то найближчим чином стане ясно, що як питання про «субстанції купівлі-продажу», так і питання про її «сутність» по суті є безглуздом, оскільки йдеться тут не про якусь «річ» купівлі-продажу, але про «становище справ»: про спосіб ко-екзистенції, про відношення буття-покупця і буття-продавця як певний спосіб зустрічі людей у світі повсякденності» [1, с. 72]. Іншими словами, життєві становища справ не наділені жодним буттям на подібні ізольованої у суб'єкті чи об'єкті субстанції. Їх буття полягає у тому, що воно «збувається між двома полюсами події; у тому процесі «зняття» суб'єктивності в об'єктивності і навпаки, екзистенції когось (людини) у чомусь (світі)»¹⁷ [1, с. 70]. У життєвих становищах справ видимим стає цілісний зв'язок буття і смислу того, що відбувається. Власне з позиції того, що всяка поведінка людини у світі не може бути розглянута як реальна річ, але лише як екзистенціальне становище справ (нім.

¹⁶ Як стверджує В. Майхофер, «на перший погляд, найпростіше – помислити подібну природу речей як культурних становищ справ за старою схемою субстанції та акциденції: як живучих всередині речей рис субстанції та властивостей акциденції (наприклад, твердості або кольору). Слідуючи подібним шляхом, ми можемо досягнути властивості купівлі-продажу як справи, проте те, що є купівля-продаж як становище справ у світі моралі, залишається для нас прихованим. Навпаки, всі подібні онтичні дані ведуть нас до того, щоб сприйняти щось зовсім інше, ніж «самі справи», а саме їх «природу», про яку тут йдеться» («Natur der Sache» с. 69–70).

¹⁷ За В. Майхофером, «об'єктивація» є «переходом з суб'єктивного у об'єктивне і навпаки». Вона привносить автономного індивіда (як його розуміє екзистенціалізм) у певне, зрівняне «з Іншими» індивідами «місце» (соціальний образ) і на якому виростає його нове буття як «одного з Інших»: ситуативне буття-як (Alsein). Таке «місце» вибирається не довільно, але існує у взаємозв'язках світу природи і світу культури як «пуста форма», що уловлює (локалізує) і конкретизує будь-яке проявлення індивідуального буття та надає йому місце серед Інших і порівняє з ними та вимогам якої (цієї форми) у свої поведінці підпорядкована людина («Recht und Sein» с. 109–110, 115).

der existentialer Sachverhalt), В. Майхофер робить свої висновки про те, що слід розуміти під поняттям *становища справ як культурного* [1, с. 71].

«Буття і смисл культурних становищ справ укладені у певних життєвих образах: соціальних позиціях, таких як покупець, батько чи громадянин та в тих життєвих становищах, які зустрічаються цим людям: соціальні ситуації, такі як необхідна оборона або крайня необхідність» [1, с. 71]. Такі життєві образи (ролі) та життєві становища як персональний простір індивідуального розгортання людини у світі Інших є «вічним поверненням того самого», а також являють собою основу світу «об'єктивного духу» [1, с. 71]. У культурних становищах справ людина виступає за межі власної суб'єктивності у «об'єктивність надіндивідуальних смислових і буттєвих взаємозв'язків світу у цілому»¹⁸ [1, с. 72]. У цих зв'язках людині присвоюється певна «моральна властивість» – її «статус», яким вона наділена у світі інших. Тут всяка індивідуальність відступає на другий план, а людське буття перетворюється у надіндивідуальне буття – порівняне з Іншими співбуття (Буття-як¹⁹), і тоді як «одне з Інших» воно існує за законами спільного світу як світу культури [2, с. 109–110, 115].

Однак на цьому, як зазначає філософ права, сутність *entia moralia* не вичерпується: оскільки людина займає певний образ не довільно, але заповнює його привнесеним з персонального світу індивідуальним, такий соціальний образ наділений «не лише буттям, а з нього «сміслом даності у буттєвому аспекті», але і «характером» як «проявляючої себе в дійсності цінності», а тим самим – здійснюваним у бутті належним» [1, с. 72].

З оглядку на наведене, філософ права вбачає за можливе прояснити буттєву, смислову, ціннісну компоненти, а з них – структуру належного життєвих ролей. Буттєва структура охоплює *відсилання* (нім. *die Verweisung*) та *відповідності* (нім. *die Entsprechung*)²⁰. Як стверджує правознавець,

¹⁸ Такий перехід у В. Майхофера позначається поняттям «об'єктивації». До цього: Maihofer W. «Recht und Sein». S. 103 і далі.

¹⁹ Детально про «буття-як» див.: Maihofer W. «Recht und Sein». S. 83 і далі.

²⁰ Поняття «буття» у В. Майхофера пояснюється як таке, що не «знаходиться за речами», але «збувається між ними». Головним чином тут мова ведеться про відповідності буття суб'єкта (людини) і буття об'єкта (світу). Лише у таких відповідностях

«базисом буттєвої структури життєвих ролей є певні відсилання суцього одне до одного» ... «покупець і продавець, лікар і пацієнт, учитель та учень завжди певним чином відсилають один до одного» [1, с. 72–73]. У таких відсиланнях всякі потреби індивіда у *Зустрічному*²¹ (як засобі самовизначення) мають свою онтологічну основу²². Відсилання утворюють відповідності суцього у відношенні одне до одного. Такі відповідності охоплюють два рівні: реординацію (лікар-пацієнт) та координацію (пацієнт-пацієнт) і в яких всяка рівність і нерівність має своє онтологічне підґрунтя [1, с. 73].

З відсилань *Зустрічного* на певні відповідності, показують себе його (*Зустрічного*) *обставини* (нім. die Bewandtnisse), які є основою того *значення* (нім. die Bedeutung), яке набуває *Зустрічне* у якості засобу для самовизначення індивіда [2, с. 119].

Обставини і значення складають смислову структуру життєвих ролей. Як стверджує В. Майхофер, «всякі подібні відповідності створюють обставини справи ... : обставини чогось як чогось для чогось» (наприклад, одного як продавця для іншого як покупця)²³ [1, с. 74]. Такі обставини є онтологічною основою всякого міжлюдського відношення. Ці обставини більше не мають своєї

та зв'язках, які виникають при встановленні відповідностей, суцього «розімкнуте» буття – «справжня» актуальна роль індивіда. Звідси і відповідні елементи буттєвої структури життєвих ролей. Детально про це див.: «Recht und Sein». С. 42–53, 119.

²¹ Термін «*Зустрічне*» В. Майхофер використовує для позначення речей та людей, які індивід або підпорядковує власним життєвим потребам для облаштування свого навколишнього світу – оточуючого світу (речей), або залучає до співформлення власного спів-світу людей («Recht und Sein». С. 86–90 та 90–94 відповідно).

²² Про залежність (буття відісланим) до світу речей і спів світу людей як «знарядь самовизначення» (здійснення екзистенційного проекту), а також про «відповідності» таких знарядь потребам людини див. : Maihofer W., Recht und Sein. S. 83 і далі.

²³ Поняття «обставин» і «значень» використані правознавцем у контексті його «регіональної онтології» як онтології смислів (ейдичної науки Е. Гуссерля) (звідси власне і «смислова» структура життєвих ролей).

Детальне розкриття змісту поняття «обставини» знаходимо у «Праві і бутті» В. Майхофера, де правознавець наводить власні міркування щодо можливості досвіду буття. «... чи є буття будівлі суду для всіх нас одним і тим самим? Чи одне й те саме воно для глядача фасаду суду, слухача судових дебатів та обвинуваченого, свідка, адвоката, судді? Чи не «дано» воно їм у їхньому бутті, виходячи з *обставин*, зовсім по-різному? Це буття, очевидно, показує себе для судді за його суддівським столом абсолютноно з «іншого боку», ніж для підсудного на його лаві ...» («Recht und Sein». С. 44–45).

основи у бутті окремого взятого суцього, але у тому, що В. Майхофер назвав буттям-як (Alsein), навколо якого, як певного осередку смислу, обертається всякий людський порядок [2, с. 87, 119; 10, с. 65]. Згадані обставини через зворотне відсилання до буття того суцього, яке вказує одне на одне і тим самим відповідає одне одному, надають такому суцтому певне значення. Значення як чогось для чогось: покупця для продавця, батька для сина, вчителя для учня як таких. Дані значення є онтологічною основою для тієї особливої «ваги» яку людина набуває для Інших, а вони – для неї у світі повсякденності: вираження залежності або незалежності суцього одне щодо одного.

Ціннісна структура життєвих ролей охоплює *очікування* та *інтереси* [1, с. 72, 75]²⁴. Буття-як як буття у певному образі (ролі) є втіленням певних *очікувань*, які є онтологічною основою того *інтересу*, що виводиться з природи речей і позначається як «природний» або «розумний»²⁵. Виходячи з названих *очікувань* та *інтересів*, поведінці і буттю *зустрічних* Інших присуджується певне значення, як їх значна чи незначна цінність, здатність слугувати засобом для здійснення буття, самовизначення індивіда, який висловлює певні *очікування* чи *інтереси*. Будь-яке право, за В. Майхофером, «помислено і «вчинено» з горизонту *очікувань* остільки, оскільки воно у вигляді «по праву» заданого масштабу цих (позитивних чи негативних) «*очікувань*» вказує всім іншим межі як належного, і неналежного, тоді як виконання цих *очікувань* гарантується і необхідним чином встановлюється у вигляді правового примусу» [1, с. 75].

Перехід від наповненого змістом і цінністю буття до належного як оправданої поведінки Інших, за В. Майхофером, здійснюється через мислення: «Ми віримо, що тут існує міст ... він веде з *очікувань* та *інтересів*, що дані з природи життєвих образів і становищ, до виводимих з них *вимог* (нім. die Forderung) до поведінки Інших як таких, до їх поведінки, яка б зі своєї сторони відповідала природі їх ролей

²⁴ У зв'язку з обмеженістю обсягу даної розвідки, розкриттю сутності майхоферського розуміння «*очікувань*» та «*інтересів*» буде присвячена окрема публікація.

²⁵ У розумінні naturalis ratio («природного розуму» – лат., прим. пер.). У В. Майхофера є синонімом «природи речей» («Natur der Sache» с. 53).

та становищ» [1, с. 76]. Вимоги слугують онтологічною основою для природних або ж розумних *обов'язків* (нім. die Pflicht), виконання яких має вирішальне значення визначення характеру поведінки індивіда стосовно Інших як належного чи неналежного [1, с. 77]. Такі обов'язки, як укладені в об'єктивності образів вимоги, є, на думку філософа права, тією мірою поведінки, якою люди в їхніх відношеннях один з одним є «направленими» у світі права повсякденності; вони є те, що належить кожному відповідно до займаного ним місця (топосу) і становища (статусу).

Згаданий «міст», на думку філософа права, можна пройти як «само собою розуміється», так і строго науковим способом [1, с. 78]. В науковому досвіді подібне, дане з природи речей належне, ставиться під питання за допомогою розбитого на два етапи запитування. Спочатку необхідно, щоб залучений у конкретну життєву ситуацію індивід «помістив» себе в роль Іншого, і з його позиції (через «золоте правило») помислив, що він, перебуваючи у певному образі, очікує від Іншого як такого ж, і може від нього правомірно вимагати. На другому етапі на індивіда покладається завдання шляхом застосування категоричного імперативу «зробити значимою» встановлену природою речей (з соціальних ролей) поведінку, а тим самим ввести її у ранг «загального закону поведінки» для всіх, хто перебуває у певній соціальній ролі.

Екзистенційне право як право, що мислиться із ролей Інших є результатом втілення у життя «золотого правила» у його, як стверджує В. Майхофер, «початковому значенні». Категоричний імператив, до якого звертається В. Майхофер є правилом не «для всіх і всюди» [10, с. 17], але для всякого в подібній ролі²⁶. З огляду на це, власне право, за висновком німецького правознавця, може бути помислено і створено як узагальнення тієї належної поведінки, яка зведена в ранг закону поведінки і дана з природи речей певних, ізотопних, повторюваних у світі повсякденності ролей [1, с. 83].

Однак таке надіндивідуальне (по суті, об'єктивне, близьке до позитивного) право, до якого підходить В. Майхофер, розуміє

людину не творцем (як це хотіли довести філософи права-екзистенціалісти), а пошуковцем та виконавцем уже наявного права. Не отримує тут також розвитку така ознака філософії екзистенції, як динамізм (процесовість та змінюваність) людського існування, у тому числі існування соціального. Життєві ситуації, які «несуть у собі свою міру і порядок» виявляються витісненими із взаємозв'язків світу: В. Майхофер не прояснює не лише можливість виникнення нових чи зникнення існуючих соціальних ролей, але і зміни «порядку» в уже існуючих.

Звернення до категорії природи речей у її інтерпретації Г. Радбрухом надало змогу В. Майхоферу надати своїй філософсько-правовій концепції онтологічної орієнтованості. При цьому прикметним моментом стало збереження підходу Г. Радбруха до розуміння «природи речей» як «форми мислення». Однак, як стверджує В. Майхофер, це відбувається не з позиції неокантіанства, де «юридичний зміст та ідея права, яка у ньому здійснюється», відносяться через «віднесення до ідеї права тлумачення смислу життєвих відношень та закладених у них одиничних правил поведінки» у результаті якого (тлумачення) утворюється «ідеальний тип інституту права». Натомість, за Майхофером, таке розуміння є онтологічною позицією, відповідно до якої на мислення покладається завдання «вивищити до духовної дійсності задані у природі речей форму і зміст, в яких із духу вершиться правопорядок, тим самим вивести на світло свідомості смисл і цінність, які живуть у них».

Таким чином, В. Майхофер створює оригінальну концепцію права. Останнє з його погляду розкривається як результат узагальнення належної поведінки, яка зведена в ранг закону поведінки і дана з природи речей певних, ізотопних, повторюваних у світі повсякденності ролей. Таке право є вимогою не для будь-кого, всюди і завжди, але для кожного, хто перебуває у певній соціальній ролі. Однак з такого визначення поняття права до кінця не є зрозумілим, чим воно для є німецького правознавця у своєму сутнісному визначенні: сукупністю природно-правових норм (за аналогією до позитивного права), що у кожному наступному випадку підтверджують власну дієвість,

²⁶ Майхоферське розуміння «природних або розумних очікувань і інтересів» буде висвітлено у окремій розвідці.

чи, можливо, набором принципів (чи навіть алгоритмом дій) для пошуку «правильного» рішення у життєвій ситуації тощо.

Висновки. 1. У статті викладено засади розуміння В. Майхофером категорії «природи речей» як природи того життєвого становища справ та соціальних ролей, у яких індивідуальне людське буття у світі здійснюється як упорядковане соціальне співбуття. На думку німецького правознавця, використовуваний ним метод дедукції й аргументації з «природи речей» (або їхньої «розумності»), дозволяє бачити у цілості ідеальну складову та матеріальне оформлення правових відносин; виводити належне з самого життєвого становища справ, укладеного в правовій матерії. Життєве становище справ тут розуміється як певний спосіб зустрічі людей у визначених життєвих образах – соціальних позиціях, а також у життєвих становищах, які зустрічаються людям.

Соціологізація природного права В. Майхофером здійснюється на базі філософії екзистенції: відбувається поєднання, з одного боку, соціального як даного із синтезу світу природи і світу культури, та, з іншого боку – індивідуального, яке наповнює це об'єктивно наявне цінністю для людського існування, а отже – обов'язковістю та нормативністю.

2. Важливим доповненням розвідок німецького правознавця могли б стати темпоральне та локальне прояснення (прив'язування) життєвих ситуацій у світі соціального у їх розумінні В. Майхофером. Локальні та темпоральні рамки життєвих ситуації (або ж життєвого становища справ) є розмитими та фактично «підвішеними» у повітрі, вони розглядаються філософом права як ізольовані від інших. Фактично мова тут ведеться про очищені від індивідуальних випадковостей і логічно сконструйовані «ідеальні схеми».

3. Для подальшого розвитку підходів, що базуються на соціологічному обґрунтуванні природного права, важливою є роз-

роблена у рамках майхоферського розуміння «природи речей» ідея «розумних/природних очікувань та інтересів» та таких же ж «обов'язків і вимог». Названі категорії не лише виражають зв'язки між соціальним і індивідуальним, але також дозволяють побачити право поза межами норм законодавства, наділяють його значимістю та нормативністю, які впливають з самого людського існування як співіснування.

Список використаної літератури:

1. Maihofer W. Die Natur der Sache. *Die Ontologische Begründung des Rechts*. Darmstadt : Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1965. 145 s.
2. Maihofer W. Recht und Sein. Prolegomena zu einer Rechtsontologie. Frankfurt am Main : Vittorio Klostermann, 1954. 125 s.
3. Maihofer W. Naturrecht als Existenzrecht. Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann, 1963. 54 s.
4. Savigny F. C. v. Vom Beruf unserer Zeit fuer Gesetzgebung und Rechtswissenschaft, 1892. 131 s.
5. Dernburg H. Pandekten, I, 5, verb. Aufl. Berlin, 1896.
6. Radbruch G. Rechtsphilosophie. 5 Aufl. Stuttgart, 1956.
7. Радбрух Г. Природа речі як юридична форма мислення. *Філософія права* / пер. з нім. Київ : Тандем, 2006. 316 с.
8. Дёмин И. В. Понятие «региональной онтологии» в контексте герменевтической феноменологии М. Хайдеггера. *Гуманитарные и социальные науки*. 2014. № 2. С. 202–205.
9. Radbruch G. Die Natur der Sache als Juristische Denkform. In: Festschrift zu Ehren von Prof. Dr. jur. Rudolf Laun. Hamburg, 1948. S. 157–176.
10. Maihofer W. Vom Sinn menschlicher Ordnung, 1956.
11. Майхофер В. Естество дела / пер. А. В. Стовбы. *Філософія права і загальна теорія права*. 2019. № 2. С. 215–242.
12. Стовба А. Природа вещей или естество дела? Бытие-как Вернера Майхофера. *Філософія права і загальна теорія права*. 2019. № 1. С. 163–197.

Besaha I. The concept of nature of W. Maichofer's things: existentialist and sociological aspects

In Western European existentialist philosophy of law, reference to the idea of normative «nature» (both «nature of things» and «human nature») usually occurs through the justification of the social nature of man. The latter raises the question of combining such concepts of ius naturale with a sociological approach to the understanding of law. One

---

of the most famous proponents of this approach is the eminent German philosopher of law Werner Mayhofer. The jurist is trying to provide an explanation of human existence that would preserve both the original idea of existentialism – the understanding of human existence as single, unique and unrepeatable, and to show «law as it is», with all its attributes (especially normativeness and «value»). The consequence of such an approach is the ontological natural law doctrine, which Werner Mayhofer understands as «existential law». The combination of the requirements of autonomous and heteronomous, of being Self and Being-as is carried out through the category of «nature of things» – the nature of those social roles and relationships where individual human existence is realized in the social world. The components of the existentialist philosophical and legal concept of the German researcher – the state of affairs, life images, interests and expectations as typical forms of legal expression – are clarified from their sociological point of view. The purpose of the proposed study is to shed light on the legal understanding of the eminent German philosopher of law Werner Mayhofer by clarifying the idea of the «nature of things», as well as the relationship between existential and social. The article analyzes three main blocks of issues: 1) Mayhofer's understanding of the idea of »nature« as a scale of actual correctness and human justice; 2) Werner Mayhofer's borrowing and rethinking of Radbruch's approach to the «nature of things» as «the meaning of life» and 3) the understanding of «the nature of things» as the nature of the life situation of affairs by Werner Mayhofer.

Key words: existentialist philosophy of law, natural-legal approach in jurisprudence, sociological approach in jurisprudence, «Nature of Things», Werner Maihofer.